

Tautinis identitetas ir tarpkultūrinio ugdymo iššūkiai

Ugdymo plėtotės centras

Migracija būna priverstinė arba savanoriška. Savanoriška migracija siejama su žmonėmis – studentais, savanoriais, diplomatais, tarptautinių organizacijų darbuotojais ir pan., – kurie į kurią nors šalį atvyksta žinodami grįžimo laiką. Priverstinė (darbo) migracija siejama su žmonėmis, kurie atvyksta į pasirinktą šalį neribotam laikui, ieškodami geresnių darbo sąlygų ir geresnio pragyvenimo lygio. Vaikai dažniausiai yra priverstiniai migrantai, nes tėvai priima sprendimą migruoti, ir vaikai vyksta kartu su jais.

Emigracija Lietuvą palietė labai stipriai. Atsivėrus durims į pasaulį, emigravo apie 23 proc. Lietuvos gyventojų. Remiantis Europos Sąjungos (ES) šalių duomenis, Lietuvos emigracijos rodiklis yra didžiausias ES (palyginti: Airija yra antroji šalis po Lietuvos, jos rodiklis 7 proc.) (www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-11-26-dvylikametis-kursiu-versla-ir-trauksiu-lietuva-is-duobes/91320#).

Pagal statistiką, kasmet vidutiniškai apie 7 tūkstančiai Lietuvos piliečių grįžta į Lietuvą. Kartu su tėvais į Lietuvą grįžta ir jų vaikai: apie tūkstantis ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų.

Tarpkultūrinė kompetencija ir kitos susijusios sąvokos

Tarpkultūrinė kompetencija – žinios, gebėjimai, įgūdžiai ir vertybės, sudarančios prielaidas gyventi ir veikti daugiakultūroje visuomenėje.

Tarpkultūrinis ugdymas – supažindinimas su visuomenėje egzistuojančiomis kultūromis, gilesnio kultūrų pažinimo, tolerancijos, supratingumo, pagarbos skatinimo inicijavimas ir šių vertybių formavimas.

Lituanistinis švietimas – lietuvių kalbos, Lietuvos valstybės istorijos, kultūros mokymas ir supažindinimas su Lietuvos dabartimi, taip pat sąlygų saviraiškai lietuvių kalba užsienio valstybėse sudarymas.

Lituanistinis ugdymas – tautinės tapatybės formavimas lietuvių kalbos, etnokultūros, istorijos ir kitomis mokymo priemonėmis. Tai vienas svarbiausių veiksnių saugant ir puoselėjant lietuviybę.

Tarpkultūrinė kompetencija

Kad tėvai suprastų vaikų poreikius ir problemas bei įsisąmonintų lituanistinio ugdymo prasmę, jiems reikalinga **tarpkultūrinė kompetencija**, kuri padeda žmogui suvokti savo kultūrinį tapatumą ir tos šalies, kurioje jie gyvena, kultūros ypatumus. Emigravusiems tėvams ir jų vaikams neišvengiamai reikia gyventi su abiem kultūrinėmis orientacijomis, plėsti savo įpročius, galimo elgesio ribas. Tėvai tampa savo vaikų tarpkultūriniais tarpininkais. Tačiau sėkmingas tarpkultūrinis tarpininkavimas įmanomas tik tada, kai tėvai yra atviri bendriems *sąlyčio taškams*, kurie skirtingų kultūrų suprantami kaip tinkamas elgesys. Skirtingos kultūros pasiūlo būdus, kaip interpretuoti realybę, kaip suvokti mus supantį pasaulį. Ši realybės ar pasaulėžiūros interpretacija įvairiose kultūrose yra skirtinga. Tarpkultūrinės kompetencijos ugdymasis iš esmės reiškia mokymąsi pripažinti ir priimti pagrindinius kultūrų skirtumus bei suvokti, kad verbalinis ir neverbalinis elgesys skirtingose kultūrose skiriasi, kad visi skirtumai gerbtini, nors skirtingose kultūrose požiūris į pasaulį ir vertybes gali skirtis. Tai reiškia savo paties vertybių pažinimą ir supratimą. Gyvenant kitoje kultūrinėje aplinkoje išmokstama elgtis kitaip, ir toks elgesys papildo elgesio modelį naujais komunikacijos stiliais. Dar vienas svarbus tarpkultūrinės kompetencijos gebėjimas – patirti situaciją, skirtingą nuo situacijos savo kultūroje. Tai yra pastangos suprasti kitą, žvelgiant jo akimis. Ilgesnį laiką gyvenant kitoje kultūroje kultūriniai skirtumai suvokiami kaip dalis savęs, skirtingos pasaulėžiūros gyvena taikiai greta viena kitos.

Tarpkultūrinė kompetencija skatina pažinti save ir savo kilmę – kad galėtume suprasti kitus, turime pažinti save, žinoti savo šaknis. Būtent šių tikslų ir siekiama lituanistiniu ugdymu. Tarpkultūrinė tėvų kompetencija yra pagrindas, kad būtų suvokta lituanistinio ugdymo nauda ir svarba savo vaikams. Tas supratimas ir yra esminė prielaida skatinti vaikus lankyti lituanistines mokyklas. Tarpkultūrinė tėvų kompetencija tampa atspirties tašku sprendžiant lituanistinio ugdymo problemas užsienio šalyse.

Daugiakultūrinėje visuomenėje įvairių kultūrų sintezė skatina žmogų priimti tai, kas jam svetima ir nepažįstama. Atvirumas kitų kultūrų tradicijoms ir stiprėjantys tarpkultūriniai ryšiai lemia būtinybę žmogaus ugdymo procese įtvirtinti tarpkultūrinio ugdymo paradigmą. Kaip teigia R. Grigas, priešingu atveju pasaulyje kyla grėsmė vertybių chaosui arba kosmopolitizmo, nelygybės, denacionalizacijos ir kitų reiškinių išsivystymui, tai gali suardyti mažų tautų kultūras, jų dvasinio gyvenimo pagrindą. Šiame kontekste pasaulio kultūrų įvairovės pažinimas ir jų tausojimas

yra būtina sąlyga, užtikrinanti visos civilizacijos tvarumą. V. Aramavičiūtės teigimu, tarpkultūrinio ugdymo paskirtis – ne tik puoselėti sąmoningą bendražmogišką solidarumą, padėti žmonėms geriau susiorientuoti globalizacijos ir kultūros kaitos procesuose, tapti tolerantiškiems kitoms kultūroms, bet ir giliau įsisąmoninti savosios tautinės kultūros prasmę ir aktyviau rūpintis jos išsaugojimu, gebėti priimti naujoves ir jas pritaikyti pagal savąjį kultūros modelį. Sutrikus tautinės kultūros suvokimui, tautiniam tapatumui, sunkėja ar net tampa nebeįmanomas ir kitų kultūrų pažinimas, ir asmens buvimas konkrečioje daugiakultūrėje erdvėje. Siekiant pozityvaus santykio ir dialogo su kitomis kultūromis ypač svarbu, ir kartu labai sudėtinga įžvelgti kitos kultūros pamatinius elementus: grupės žmonių, priklausančių kitai kultūrai, istoriją, normas, vertybes, gamtos ir laiko sampratas ir pan. Tokie kultūros elementai, kaip menas, kalba, papročiai ir kt., yra tik pamatinių kultūros elementų išraiška. Suprasti kitos kultūrinės kilmės žmones yra sudėtinga, kadangi mes pastebime tik matomus kultūros elementus, bet negalime iškart pamatyti, kas juos suformavo.

Nesvarbu, kokios aplinkybės ir priežastys mus nuveda į kitą šalį, visiems tenka pažinti ir perprasti jos kultūrą. Dažnai kitų šalių kultūrą suvokiame ribotai – tik tai, ką matome: žmonių aprangą, kalbą, bendravimą, temperamentą, maistą, menus, miesto architektūrą, gamtovaizdį ir t. t. Tačiau didžioji dalis kultūros elementų yra nematomi ir nesuvokiami: tėvų vaikų santykiai, šeima, gyvenimo būdas, tradicijos, vertybės ir kt. Nematomi dalykai atsiskleidžia tik apsigyvenus ilgesniam laikui (kai buvimo *turistu* stadija perauga į *piliečio*): kai emigrantas nuoširdžiai domisi priežastimis, analizuoja, kaip šioje kultūroje susiformavo kultūros elementai, kai bando pažinti istoriją, nebeklijuoja etikečių, etc.

Lietuvoje vis dar stipri daugiakultūrė visuomenė, kurioje gyvena skirtingų kultūrų tautinės grupės, be konstruktyvaus ir tikro santykio viena su kita. Įvairovė, matoma kaip grėsmė, yra išankstinių nuostatų, rasizmo ir kitos diskriminacijos formų terpė.

Didžioji dalis emigravusių lietuvių gyvena Skandinavijoje ar Vakarų Europoje, Jungtinėje Karalystėje ar JAV – tarpkultūrinėse visuomenėse, kuriose įvairovė yra matoma kaip vertingas dalykas socialiniam, politiniam ir ekonominiam augimui, vertinama socialinė integracija, mainai ir abipusė pagarba vertybėms, tradicijoms ir pan. Pasaulyje pripažįstama, kad daug keliaujantys žmonės susipažįsta su daugybe žmonių, kalba keliomis užsienio kalbomis ir turi didžiulį pranašumą prieš kitus.

Faktas, kad grįžusieji į Lietuvą po ilgesnio gyvenimo kitoje šalyje, sugrįžta išmokę tarpkultūrines pamokas – išmokę priimti kitokius. Kartu tai ir mokymasis apie mus pačius. Tarpkultūrinė kompetencija, kurią įgyja išeivijoje augantys lietuviai, yra didesnė tolerancija kitoniškumui, įvairovės pažinimas ir savo tapatybės suvokimas tame kontekste. Emigravusieji yra priversti savęs klausti, kuo aš skiriuosi, kuo esu panašus, ir tai daug kam yra asmeninių atradimų kelias. Taip pat be galo svarbios ir kalbinės kompetencijos bei veiklumas, reikia mokytis, suktis, ieškoti sprendimų, rizikuoti, nes siekdamas sėkmės svečioje šalyje dar turi įveikti barjerą, kad yra kitoks.

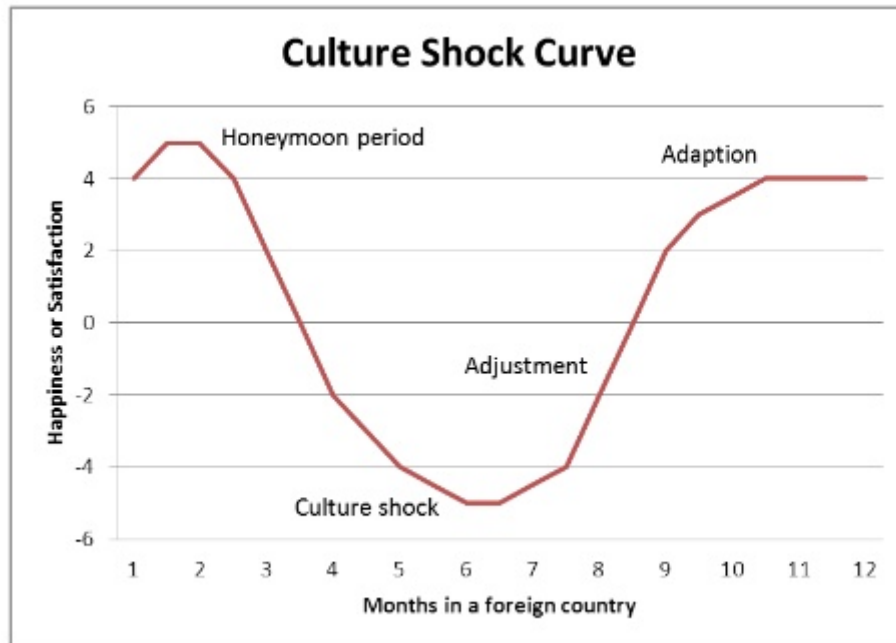
Sunkumai pritaipiti emigracijoje

Adaptacija – natūralus žmogaus prisitaikymas prie kintančių ar naujų socialinių, ekonominių, gamtinių gyvenimo sąlygų. Vieniems pavyksta lengviau, kitiems tai ilgas ir sudėtingas procesas. Psichologai pataria ruoštis išvykimui, kad būtų išvengta galimų netikėtumų ir sunkumų.

Kultūrinis šokas dažnai pasitaikantis reiškinys, išvykus ilgesniam laikui į kitą šalį, ir yra sukeltas nerimo, atsirandantis netekus įprastos aplinkos ir pažįstamų socialinių ryšių. Kultūrinis šokas ištinka visus, tik vieni lengviau jį išgyvena, o kiti – sunkiau. Žmogus, išgyvenantis kultūrinį šoką, gali jausti liūdesį, pyktį, kartais sukylandčius be jokios priežasties. Svarbu spręsti problemas su susijusiais žmonėmis ir vengti pagalbos skambučių ir laiškų artimiesiems gimtinėje, nes greičiausiai jie sureaguos, kai problema bus išspręsta. Taip pat gali padėti rašymas (dienoraščio, laiško sau, etc.), nes rašymas padeda suprasti savo mintis. Adaptacijos laikotarpiu rekomenduojama pristatyti savo šalies kultūrą, tradicijas, virtuvę ir pan. naujosios aplinkos asmenims. Adaptacijai ir santykiui su aplinka užmegzti reikia laiko. Labai svarbu reflektuoti savo patirtį, kalbėtis su panašius išgyvenimus patyrusiais. Vaikai dažniausiai lengviau išgyvena kultūrinį šoką, nes yra labiau atviri naujiems dalykams. Tačiau svarbu ir su jais kalbėtis apie sunkumus mokykloje, kaip jie jaučiasi, kas jiems patinka, etc. Šalyse, turinčiose daug emigrantų integracijos patirties, jau sukurta įstatymų bazė, palaikymo sistemos, mokyklose vaikai gali gauti asmeninį palydėjimą ir dėmesį.

Kiekvienas, kuris buvo kitoje kultūroje ir prie jos prisitaikė, yra išgyvenęs kultūrinį šoką. G. Weaver teigia, kad tie, kurie tvirtina, jog to nepatyrė, tikriausiai neatpažino kultūrinio šoko požymių arba nebuvo adaptavęsi toje kultūroje. Tūristai retai patiria kultūrinį šoką, nes jie labai trumpai būna svetimoje kultūroje. Tačiau visi mokiniai, studentai, verslininkai, darbininkai ir kt., kurie privalo iš tikrųjų gyventi naujoje kultūroje, patiria kultūrinį šoką. Dauguma mokslininkų

sutaria, kad perėjimas iš vienos kultūrinės terpės į kitą, prisitaikymas grafiškai gali būti pavaizduotas kaip „U“ raidė (žr. Iliustracija 1).

Iliustracija 1 Kultūrinio šoko kreivė

Pirmasis kultūrinio šoko arba prisitaikymo kitoje kultūroje teoriją pristatė K. Oberg. Kultūrinį šoką jis apibūdina kaip reiškinį, sukeltą nerimo, atsirandantį individui netekus visų įprastų ir pažįstamų socialinių ryšių. Jis aprašė ir pagrindinius kultūrinio šoko bruožus:

- tai praradimo ir netekties (draugų, socialinės padėties, profesijos, nuosavybės) jausmas;
- išgyvenimas, jog nepažįstamos kultūros nariai „neįsileidžia“ į savo tarpą;
- skirtingos vertybės;
- jausmų bei savęs identifikavimo sąmyšis;
- nuostaba, pyktis, pasibjaurėjimas ir pasipiktinimas susidūrus su kultūriniais skirtumais;
- bejėgiškumo jausmas nesugebant kovoti su nauja aplinka;
- papildomų pastangų psichologinei adaptacijai būtinumas.

K. Oberg išskyrė keturias kultūrinio šoko stadijas: medaus mėnuo (pradinė euforija), krizė (praregėjimas), prisitaikymas (atsigavimas) ir dvikultūriškumas (meistriškumas).

Medaus mėnuo (pradinė euforija). Emigrantai, atvykę į kitą šalį, iš pradžių patiria trumpą susižavėjimo ir nuotaikos pakilimo periodą. Šis periodas dažnai yra įvardijamas kaip „turistinis“ arba „medaus mėnesio“ tarpsnis, kadangi atvykėliai dar nėra įtraukti / įsitraukę į kultūrinę terpę.

Krizė (praregėjimas) ištinka bandant prisiderinti prie naujos kultūros. Emigrantai susiduria su realiais sunkumais eidami į mokyklą, bendraudami ir dirbdami su vietiniais, apsipirkdami, naudodamiesi vietiniu transportu. Toks „praregėjimas“ paprastai žymi kultūrinio šoko pradžią. Atskirti nuo savo aplinkos, savo kalbos, artimų asmenų, jie jaučiasi sutrikę, pradeda abejoti savo sugebėjimais spręsti problemas ir funkcionuoti naujoje aplinkoje. Patiriami pojūčiai kelia pasipiktinimą ir agresyvumą.

Prisitaikymas (atsigavimas). Krizė praeina tuomet, kai pradėdama mokytis vietinės kalbos, suvokiami reiškiniai ir įvykiai, vykstantys aplinkui, susipažįstama su tradicijomis ir papročiais. Šį tarpsnį K. Oberg vadina „atsigavimo“ faze.

Dvikultūriškumas (meistriškumas). Dauguma atvykusiųjų į kitą kultūrą peržengia šią nemalonią pakopą, kai susiranda naujų draugų ir pradeda jaustis pakankamai patogiai socialinėje ir fizinėje aplinkoje. Jie tobulėja ir vystosi kaip lanksti dvikultūrė asmenybė. Ši fazė užbaigia „U“ kreivę, nors emigrantai, kol sugrįš į savo šalį, dar gali patirti kritimo ir pakilimo periodų. Taip pat svarbu prisiminti, kad šios fazės, tik žymiai stipriau, gali atsikartoti grįžus gyventi į gimtinę.

Iliustracija 2 Bendradarbiavimas daugiakultūroje komandoje

Kas gali trukdyti adaptuotis naujoje kultūroje?

- Užsidarymas savyje;
- Informacijos perteklius / stoka / netiksli informacija;
- Baimė;
- Išankstiniai nusistatymai;
- Neigiama patirtis;
- Bendravimas tik su savo tautybės žmonėmis;
- Vienatvės jausmas;
- Neieškojimas skirtingų išeities būdų;
- Nutylėjimas;
- Nepasitikėjimas savimi;

Kas gali padėti adaptuotis naujoje kultūroje?

- Žmonės, suprantantys tokią situaciją;
- Keli informacijos šaltiniai;
- Vietiniai žmonės, turintys patirties toje aplinkoje;
- Atviras požiūris;
- Išankstinis pasiruošimas, surinkta informacija;
- Drąsa klausti;
- Pasitikėjimas savimi;
- Tikslas turėjimas;
- Paskatinimas;
- Teigiamas aplinkos požiūris;
- Asmeninės savybės: humoro jausmas, pasitikėjimas savimi, gebėjimas orientuotis ir prisitaikyti, komunikabilumas, plati pasaulėžiūra, optimizmas;
- Kito asmens globa, draugystė, bendravimas;
- Panaši kultūra, tradicijos, kalbų grupė;
- Patirties, jausmų reflektavimas;

- Profesionalų pagalba (pedagogų, psichologų, socialinių darbuotojų, jaunimo darbuotojų, etc.).

Tautinis identitetas ir daugialypės emigrantų tapatybės

Kalbant apie tautinį identitetą dažnai manoma, jog jo turinys tarsi savaime suprantamas. Tačiau dažniausiai jis yra suprantamas gana skirtingai. R. Grigo nuomone, „tautiškumas labiau išreiškia žmogaus priklausymą dvasinėmis, idėjinėmis ir tęstinėmis vertybėmis grindžiamai bendruomenei“. Tautinį identitetą apibūdina kaip socialumo atmainą, sietiną su kultūra, bendravimu, elgsenos normomis, simboliniais ženklais, mąstymo ypatumais, etnokultūrine, etnoistorine atmintimi ir jos tęstinumu. Vaiko tautinis identitetas nusakomas kaip vaiko santykis su aplinkiniu pasauliu, kitomis tautomis, dvasinis ryšys su įsivaizduojamąja bendruomene. Vaikystėje tautybės negalima pasirinkti. Jos negalima pakeisti. Daugiausia kas galima – emigruoti, tapti kitos valstybės gyventoju, pamiršti savo kalbą ar papročius, tačiau, nepaisant visko, tautybė buvo ir liks tai, kas atsinešama, ir su kuo reikės išeiti iš gyvenimo. Vaikystėje galima nesuvokti savo tautiškumo prasmės ar svarbos, galima neturėti stiprių saitų su savo tauta, bet vis tiek liekama tos tautos atstovais. Tautinio identiteto formavimasis – tęstinis procesas, trunkantis visą asmens gyvenimą, į kurį įsipina vaiko šeimos tradicijos, gimtosios tautos istorinė atmintis bei kultūrinis paveldas, kuriuos vaikas nuo pat mažens perima nuolatinės interakcijos ir socializacijos procese.

Natūralu, kad emigrantams, gimusiems ar ilgą laiką gyvenantiems užsienyje, natūraliai prigyja ir lietuvių, ir kitos šalies tapatybės. Šie asmenys yra abiejų kultūrų atstovai. Išeiviams reikia suvokti, kokios yra jų tapatybės, susigyventi su jomis ir stengtis jas palaikyti. Šiame amžiuje į tapatybę ir lituanistiką labai reikia pažvelgti moderniai, koja kojon žengti su visomis ugdymo bei technologijų naujovėmis.

Lietuviškos tapatybės išsaugojimas

Emigracijos srautai iš Lietuvos atskleidė, kad už Lietuvos ribų kuriasi didelės, koncentruotos bendruomenės, steigiančios ir naujas lituanistinio švietimo struktūras. Pagrindiniai įstaigų tipai jau yra tradiciškai nusistovėję ir nekinta nuo XX a. vidurio – neformaliojo švietimo įstaigos ar užsienio lietuvių neformaliojo švietimo įstaigos, ar lituanistinės mokyklos; formaliojo švietimo įstaigos, teikiančios išsilavinimą lietuvių kalba. Taip pat pastebima įvairių neformaliojo suaugusiųjų mokymosi, švietimo formų, pavyzdžiui, kursai, klubai, etc. Lituanistinių mokyklų

mokytojai užsienyje yra pasišventę savo darbui ir misijai – stiprinti lietuviybę ir perduoti meilę Lietuvai.

Nors užsienyje gyvenantys lietuviai rūpinasi tautinio tapatumo palaikymu, steigia lietuvių švietimo įstaigas, siekdami mokyti lietuvių kalbos, kultūros, istorijos ir tradicijų, ugdyti lietuviybės perėmėjus ir tęsėjus, suteikti galimybes užsieniečiams pažinti Lietuvą, tačiau dėl sparčių globalizacijos procesų kyla vis naujų iššūkių ir reikia naujų veiklos formų, metodų, priemonių ir tinkamo pasirengimo. Svarbiausias šiuolaikinės visuomenės ypatumas – globalizacija, kurią lydi žinojimo visuomenė, daugiakultūriškumas, vartotojiškumas, ekologinės ir darnios plėtros problemos, lyčių santykio ir šeimos sampratos kaita, daugialypės terpės įtaka socialinės kaitos procesui ir kt. Globalizacijos ir žinojimo visuomenės sąlygomis svarbu suvokti, kad daugiakultūriškumas yra neišvengiamas reiškinys. Vienas svarbių lituanistinio ugdymo sėkmę lemiančių veiklos uždavinių yra sudaryti sąlygas ir užtikrinti galimybę užsienyje gyvenančių šeimų vaikams ir Lietuvoje gyvenantiems užsieniečiams pažinti Lietuvos kultūrą, mokytis iš jos, kartu skatinti tarpkultūrinius santykius. Nors daugiakultūriškumas yra didelis visos žmonijos pasiekimas ir turtas, bet, kaip ir kiekvienas procesas, daugiakultūriškumo reiškinys ir tarpkultūrinių santykių skatinimas suprantamas labai įvairiai, o kartais kelia didelių sunkumų. Tarpkultūrinių santykių kontekste iškyla asmens tautinio tapatumo problemų: kaip formuoti vaikų tautinį tapatumą, kokios tautinio tapatumo ugdymo sąlygos pasikeitus technologijoms.

Iššūkiai, su kuriais lituanistai susiduria užsienyje

Mokytoja Verutė (Jungtinė Karalystė): „Didžiausias iššūkis, kad vaikai lietuviai tarp savęs kalbasi angliškai. Vaikai, norėdami ką nors pasakyti, dažnai nežino lietuviško žodžio ir sako angliškai (aš jiems išverčiu). Tėvams patariu namie kalbėti tik lietuviškai. (Deja, dažniausiai tėvai kalba lietuviškai, o vaikai atsako angliškai arba *miksuoja* abi kalbas).“

Eglė Raudonikienė (Čekija) apie iššūkius, su kuriais susiduria besikurianti lituanistinė mokyklėlė Prahoje: „Kaip motyvuoti vaikus ir jų tėvus mokyklėlę lankyti (paversti pamokas tokiu įdomiu žaidimu, kad vaikai norėtų sugrįžti, nors ir šeštadieniais; kaip motyvuoti tėvus, kurie nenori gaišti laiko savaitgalį lietuvių kalbai, atvežti vaikus šeštadienį, kai šeimoje jau seniai kalbama čekiškai); kaip suburti mokytojų komandą dirbti iš esmės savanoriškais pagrindais, nes finansavimas per projektus ar iš surinktų lėšų yra simbolinis; kaip suskirstyti vaikus, kurių nėra daug (Prahoje apie 20), ir jų amžius, kompetencijos ir poreikiai visiškai skirtingi; kaip diferencijuoti

medžiagą ir žaidimu pateikti ją skirtingo amžiaus vaikams toje pačioje grupėje (skirstysimės ne pagal amžių ar klases, o pagal kalbos mokėjimą); mokymo medžiaga – jos tarsi ir daug, bet viską turi prisitaikyti sau, be to, didžioji dalis medžiagos vis dar orientuota į bendrąsias ugdymo programas ir gramatiką, o to neformaliame ugdyme ne visada reikia; juridinis statusas ir finansavimas.“

Iliustracija 3 Netradiciniai mokymai metodai ugdymo procese skatinant mokymosi motyvaciją

E. Raudonikienė emigravusiems tėvams pataria: „Jei tikrai n o r i t e, kad vaikai mokėtų lietuvių kalbą, patarčiau vaikams nenuolaidžiauti ir šeimoje kalbėti tik lietuviškai, net jei vienas iš tėvų kitatautis. Dažnai kalbama kita bendra kalba, nes taip tiesiog lengviau, bet tai yra tiesus kelias į kalbos užmarštį. Žinoma, reikia ieškoti draugų ir galimybių vaikams tą kalbą kuo dažniau girdėti. Tad mokyklėlės, jei jose įdomu, jei nekala vien tik gramatikos ir dirbtinai brukamo tautinio turinio, yra puiki proga. Reikia stengtis kuo daugiau skaityti, jaunesniems vaikams skaityti turėtų tėvai. Vaikai kalbos mokosi neformaliai, natūraliai, be taisyklių ir gramatikų, kaip kempinės geria į save informaciją (būtent dėl to jie išvykę taip greitai išmoka vietinę kalbą), todėl reikia, kad ji kuo dažniau kartotųsi įvairiomis formomis – žaidimuose, knygose, filmuose, draugų, tėvų kalboje.“

Pagal RAIT tyrimo duomenis, emigrantai siekia palaikyti ryšius su Lietuva ir kitais lietuviais. Išeivių bendruomenės, lituanistinės mokyklos padeda stiprinti lietuvišką tapatybę. Didžioji dalis išeivių jau sukūrė šeimas, susilaukė vaikų, kurie lanko vietines mokyklas. Daliai jų

anglų, švedų, vokiečių, italų ir kt. kalbos yra žymiai priimtinesnės ir dažniau vartojamos nei lietuvių kalba. Vaikai labai lengvai pasiduoda aplinkos kalbinei įtakai ir labai greitai išmoksta kalbą, kuria kalbama artimoje aplinkoje.

Grižimas *kitokiais*

Vis daugiau lietuvių grįžta iš emigracijos praplėtę akiratį, sustiprinę tarpkultūriškumą ir atradę dar vieną tapatybę. Dalis jų – su vaikais, kurie pradeda mokytis mūsų šalies mokyklose ir kurių kita tapatybė yra žymiai stipresnė nei lietuviškoji. Čia prasideda iššūkiai tiek grįžusiems vaikams, tiek tėvams, tiek mokytojams. Labai svarbu šioje stadijoje kuo daugiau kalbėtis apie vaiko tapatybę (kas aš?), apie patį integracijos procesą (kas sunku? kas patinka? kas baugina?) ir visoms šalims jausti (gauti) palaikymą (tiek institucijų, tiek artimųjų). Vaikai patiria didelį stresą, nes nemoka pakankamai gerai kalbėti lietuviškai kaip jų bendraamžiai. Dalis vaikų supranta lietuvių kalbą, bet atsakyti lietuviškai negali. Tokiems vaikams sunku kurti santykius su kitais vaikais, įsitraukti į pamokas / žaidimus ir pilnavertiškai dalyvauti mokymosi procese. Kita dalis vaikų kalba lietuviškai, tačiau jų kalba labai skurdi.

Remigracija – grįžimas į tėvynę nuolatiniam gyvenimui po kelerių užsienyje pragyventų metų. **Sugrįžimo kultūrinis šokas** – prisitaikymas prie namų kultūros ilgą laiką praleidus svetimoje kultūroje / aplinkoje. Sugrįžimą iš užsienio į Lietuvą lydi teigiami ir neigiami išgyvenimai. Teigiami išgyvenimai yra susiję su didesnėmis savirealizacijos galimybėmis, su naujai atsiradusiais socialiniais ryšiais. Neigiami išgyvenimai patiriami dėl švietimo sistemų skirtumų, paramos programų nebuvimo, dėl mokytojų elgsenos ir netekties išgyvenimų.

12

veiksniai: mokinių adaptaciniai ypatumai ir paramos programos. Šie išvardinti veiksniai sukelia daugiau neigiamų nei teigiamų išgyvenimų. Teigiami išgyvenimai yra susiję su didesnėmis savirealizacijos, atskirų dalykų (ypač gimtosios kalbos, tikslųjų mokslų) tobulinimo, galimybėmis, taip pat su naujai atsiradusiais socialiniais ryšiais (džiaugsmas dėl naujų draugysčių užsimezgimo, dėl pripažinimo, priėmimo, etc.).

Sugrįžusi vienuoliktokė dalijasi mintimis: „Supranti, kas tau yra tikrai brangu, be ko sunku gyventi, kas tavo tikrieji draugai, kiek vertini šeimą ir ką apskritai labiausiai vertini. Galų gale, pats labiau pradedi save suprasti, nes pakeitus aplinką išryškėja tos žmogaus savybės, kurios nėra priklausomos nuo aplinkos veiksnių, pasikeitus aplinkai pasikeičia kai kurios savybės, priklausančios nuo aplinkos ir pan. Kai nebėra įprastos rutinos, atsiranda naujų domėjimosi sričių, pomėgių, laiko sau, naujų tikslų – tai padeda geriau suprasti, ko nori iš gyvenimo. Be abejo, yra ir patirtis, kurios neįgytum visą laiką gyvendamas toje pačioje vietoje. Be to, labai prasiplečia akiratis, požiūris į pasaulį tampa atviresnis, žmogus yra „daugiau gyvenime matęs“, atviras pasauliui, ne tokių siaurų pažiūrų kaip kiti. Neigiami aspektai tokie, kad, be abejo, adaptacija, nuvykus į kitą šalį kaip ir grįžus namo, yra sunki. Galų gale žmogus gali nebesuprasti, kur nori labiau būti – abi šalys turi ir savų plusų, ir minusų, žmogus tampa lyg padalintas į dvi dalis, nes pažįsta dvi skirtingas kultūras, turi dvejus namus. Gali būti sunku suvokti savo identitetą. Prisimiršta lietuvių kalba. Sunku išlaikyti ryšius su abiem aplinkom, nors to norisi. Skirtumas milžiniškas. Lankiau mokyklą, kurioje nebuvo skambučių, kontrolinių darbų, – viskas sudaryta taip, kad mokiniai jaustų kuo mažiau streso. Į mokytojus kreipiamasi vardais, tarp jų ir mokinių draugiški santykiai, pagarba, bendravimas kaip lygus su lygiu, galima ginčytis, diskutuoti, juokauti. Visi atsipalaidavę, jei vėluoja atnešti kokį atsiskaitomąjį darbą (nors tam laiko tikrai visada duodama pakankamai), lengvai susitaria su mokytoju, kad atneš vėliau. Mokiniai savarankiškai, už namų darbų neatlikimą ar pamokų nelankymą niekas nebaudžia, nes nuo to juk blogiau tik pačiam mokiniui, ne kam kitam. Tuo tarpu Lietuvos mokyklose santykis tarp mokytojų ir mokinių yra aukštesnis – žemesnis, mokytojas yra nuginčijamas autoritetas, kuriam negalima prieštarauti (iš sovietinių laikų likęs požiūris), mokykloje visi streso būsenos, nuolat rašo kontrolinius darbus, krūvis didžiulis, už neatliktus darbus – bausmės, t. y. blogi pažymiai, kurie gadina galutinį įvertinimą, taigi net per pusę metų vienas blogai atliktas darbas gali atsiliepti visų metų įvertinimui. Tai ir sukelia pastovų stresą. Tarp mokinių jaučiama konkurencija dėl geresnio įvertinimo. Danijoje santykis tarp moksleivių pagrįstas ne konkurencija, o pagalba vienas kitam, daug dirbama grupėse, bendradarbiaujama, dalinamasi informacija. Akivaizdu, man labiau patiko daniška atmosfera, dėl to ir buvo sunkoka vėl

prisitaikyti Lietuvoje. Adaptacija truko apie pusę metų. Bėdos tokios, kad nesinori eiti į mokyklą, nes jaučiau stresą – reikėjo vėl daug mokytis, buvau atpratusi nuo tokio krūvio. Dėl užimtumo trūko laiko bendrauti su senais draugais, atstatyti nutrūkusius ryšius, todėl kartais jaučiausi vieniša. Trūko motyvacijos mokytis. Sunkiai apsipratau su buvimu vienuoliktokė, jaučiausi per daug suaugusi ir savarankiška, kad dar dvejus metus praleisčiau mokykloje. Atrodė, kad mokykloje turėčiau jaustis kaip ir sava – juk ta pati aplinka, tie patys mokytojai, tačiau tuo pačiu metu jaučiausi ir svetima, nes artimiausioje mano aplinkoje žmonės buvo kiti, buvę klasiokai dabar abiturientai, taigi gyvena visai kitomis problemomis nei aš, sunku surasti bendrą kalbą ir grįžti į jų kompaniją.“

Grįžimas namo

Gįžusiems į Lietuvą po ilgesnio gyvenimo užsienyje tenka patirti *atvirkštinę kultūrinę šoką*. Sugrįžusieji pasikeitė gyvendami kitoje kultūroje, tačiau artimieji to nežino ir dažniausiai nesupranta, nes suvokia, kad čia tas pats žmogus kaip prieš išvykimą. Sugrįžusieji tikisi tam tikros artimos aplinkos žmonių reakcijos, bet, deja, realybė kitokia, nes aplinka nepasikeitė, o grįžusieji nebetelpa į ankstesnius *rėmus*. Dažnai užsienyje ilgiau pagyvenę asmenys patyrė daug naujų dalykų, įveikė iššūkius, kurie juos sustiprino, subrandino, pervertino savo vertybes ir pan. Sugrįžusiems sunku emociškai grįžti, nes jie grįžta į ankstesnę realybę, kuri dabartinėmis jų akimis labiau vertinama neigiamai. Tai nauja pradžia kiekvienam grįžusiajam. Svarbu viską gerai iš anksto suplanuoti ir žinoti, kad nusivylimas yra natūrali grįžimo namo būseną.

Vaikai, grįžę iš užsienio į Lietuvą, kiekvienoje mokykloje priimami individualiai pagal vidaus darbo tvarką. Su mokiniu dažniausiai yra bendraujama individualiai siekiant nustatyti jo žinių ir kalbos lygį, nors kalbos lygiui nustatyti nėra bendrųjų nuostatų ar parengtų testų. Į kokią klasę yra integruojamas grįžęs mokinys, priklauso nuo pačios mokyklos.

Mokinys susiduria su vidiniais psichologiniais pokyčiais ir jam vėl reikia „mokytis“ būti Lietuvos piliečiu, suvokti tautinį tapatumą, gretinti ir lyginti turimą patirtį, pažintos svetur kultūros prioritetus ir atrasti naujus svarbius dalykus Lietuvoje. Svarbu padėti vaikui integruotis į socialinę sistemą ir gyvenimą, iš kurio jis „iškrito“ ir į kurį turi būti priimtas iš naujo. Tai vaikui sunkus ir sudėtingas kelias, ir didžiausias jo pagalbininkas yra ne mokykla, o individualiai dirbantis pedagogas, asmuo, kuris su juo praleidžia daugiausia laiko. Šiuo atveju pirmiausia svarbu ne tiek pati integracija į švietimo sistemą, kiek įsitraukimas į socialinį kultūrinį savo šalies gyvenimą.

Aptarus esminius iš užsienio grįžusių vaikų ir (ar) jaunuolių integracijos į Lietuvos švietimo sistemą klausimus su Lietuvoje dirbančiais pedagogais, turinčiais patirties šioje srityje, galima išskirti šias problemas:

- skirtinga situacija šeimoje;
- santykiai su tėvais;
- lietuvių kalbos vartojimo įgūdžių stoka;
- santykiai su bendraamžiais dėl kalbos barjero ir skirtingos kultūrinės patirties;
- mokymo(si) sistemų skirtumai.

Priežastys, dėl kurių grįžtama į Lietuvą iš užsienio šalių, yra labai įvairios. Šiuo atveju svarbu žinoti, ar šeima darniai nusprendė grįžti į gimtąją šalį, kad vaikas mokytųsi lietuviškoje mokykloje, ar šeima grįžo visa kartu, ar vaikas grįžo tik su vienu iš šeimos narių, galbūt grįžusiu vaiku rūpinasi seneliai ar giminaičiai. Mokytojas, žinantis situaciją šeimoje, gali geriau suprasti vaiko būseną ir suteikti jam reikiamą pagalbą, ne tik konsultuoti kaip dalyko mokytojas, bet ir nukreipti tinkama linkme, padėti spręsti psichologines ir socialines problemas.

Esminiai poreikiai, kurie yra akcentuoti kalbant apie vaikus ir (ar) jaunuolius, grįžusius iš užsienio šalių, yra šie:

- vaikams reikia individualių konsultacijų;
- išlyginamosios programos;
- kalbos mokymo kursų pagal lygius;
- galimybės mokytis pagal TBO programą (šios programos darbo kalba yra anglų kalba, išskyrus gimtąją kalbą);
- nuotolinio mokymosi galimybių.

Būtų naudinga perimti užsienio šalių patirtį (pvz., Jungtinės Karalystės) ir skirti grįžusiam iš užsienio vaikui ir (ar) jaunuoliui kvalifikuotą mokytoją konsultantą. Tokia praktika būtų aktuali ir užsieniečių vaikams, ir tautinių mažumų atstovams. Šis mokytojas padėtų mokiniams, grįžusiems iš užsienio, adaptuotis ir be didelių problemų įveikti programų skirtumus. Taip pat reikalingas

papildomas lietuvių kalbos mokymas, kuris gali vykti, jei asmuo gyvena nuošalioje vietoje, ir nuotoliniu būdu.

Lietuvos mokytojų iššūkiai

Mokytojai susiduria su begale iššūkių, kuriuos turi įveikti vieni, nes kol kas Lietuvoje nėra realiai įgyvendinama sistema, padedanti vaikams integruotis į naują aplinką, mokyklą, lankyti papildomas lietuvių kalbos pamokas ir pan.

Mokytoja Rasuolė Karpejienė, dirbanti Šalčininkų gimnazijoje, apie lietuvius, kurie grįžo iš užsienio ir nekalba lietuviškai, dalinasi mintimis su dideliu rūpesčiu. „Duodu vadovėlius, jie priversti mokytis savarankiškai, nes aš turiu kitus mokinius, kurie mokosi pagal tos klasės programą. Kiek aš galiu skirti dėmesio vaikui, kuris pagal pirmos klasės kursą mokosi valstybinės kalbos, jei klasėje be jo dar yra 13 penktokų? Mokykla papildomų pamokų neskyrė... Visada maniau ir manysiu, kad pirmiausia tėvams reikia galvoti apie vaikus, o po to apie didelius pinigus, kuriuos nori uždirbti emigracijoje. Kalbos mokėjimo nenusipirksi. Ir net geriausias mokytojas daug naudos neduos, nes kiek žodžių galima išmokyti per dieną? 10–15... Žmogaus atmintis ribota, kalbos mokymuisi reikia daug laiko.“

Mokytoja Valda Drangauskienė: „Turiu vieną mokinį, sugrįžusį iš Airijos mokytis bendrojo lavinimo pradinėje mokykloje, abu jo tėvai lietuviai. Mokinys lietuviškai nekalba, su sese kalba angliškai, nes taip patogiau ir tėvai toleruoja. Man, kaip mokytojai, labai sunku dirbti klasėje su šiuo mokiniu. Tėvams patarčiau galvoti ne tik apie kapitalo kaupimą, bet ir vaikų ruošimą mokyklai.“

Rekomendacijos pedagogams

Su kiekvienu vaiku reikėtų bendrauti skirtingai. Turėtų būti pagalvota apie individualų darbą ir diferencijavimą. Bendraujant yra labai svarbios ir vaiko individualios savybės: komunikabilumas, nerimastingumo lygis, mąstymo proceso ypatumai, gabumai kalboms – metalingvistinė nuovoka, sociolingvistiniai gebėjimai, artikuliacijos aparato ir foneminės klausos išlavėjimo lygis, gera verbalinė atmintis.

Naudingos nuorodos

Išvykstantiems gyventi ir mokytis į užsienį

<http://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/informacija-atvykstantiems-is-usienio-isvykstantiems-i-uzsieni/isvykstantiems-gyventi-ir-mokytis-i-uzsieni>

Grižtantiems gyventi ir mokytis į Lietuvą

<http://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/informacija-atvykstantiems-is-usienio-isvykstantiems-i-uzsieni/atvykstantiems-gyventi-ir-mokytis-lietuvoje>

Švietimo ir mokslo ministerija, siekdama pritraukti išeivijos ir lietuvių kilmės užsieniečių vaikus, vaikaičius, provaikaičius studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose, teikia paramą jų studijoms Lietuvoje

<http://www.smm.lt/web/lt/mokiniams-ir-studentams/parama-studentams/iseivijai-ir-uzsienio-lietuviams>

Daugiau informacijos apie ES šalių švietimo sistemas:

www.eurydice.org

Daugiau tarptautinės patirties apie migrantų vaikų ir jaunimo švietimo politiką, praktiką ir mokslinius tyrimus:

www.sirius-migrationeducation.org

Užsienio lietuvių lituanistinio švietimo situacija. 2015 metų veiklos kryptys.

http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20ugdymas/4_V_Rinkevi%C4%8Di_en%C4%97_Lituanistinis_%C5%A1vietimas_Ryga.pdf

„Lituanistinis modelis“ – integruotas modelis, skirtas užsienyje gyvenantiems bei iš užsienio atvykusių lietuvių ir kitų šalių vaikų lituanistiniam ugdymui bei su jais dirbančių pedagogų ir kitų specialistų kvalifikacijos tobulinimui.

http://lugin.vdu.lt/Content/Menu/FOV1-000C1D8C/S050E306C-050E306C.15/integruotas_modelis.pdf

Naudota literatūra

1. Antinienė D. Tautinė tapatybė kaip vienas iš asmens tapatumo aspektų // Psichologija. 1999, nr. 20, p. 41–49.
2. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius, 1998.

3. Grigas R. Tauta ir tautiškumas nūdienos pasaulyje // Filosofija, sociologija. 2001, nr1, p.53–61.
4. http://www.upc.smm.lt/ugdymas/pagrindinis/rekomendacijos/failai/etika/kompetencijos/Kulturines_kompetencijos_ugdymas_Tarpkulturinis_ugdymas_Lietuvos_mokykloje.pdf
5. Weaver, G., (1994). The Process of Reentry. The Advising Quarterly. Washington.
6. Oberg, K., (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. Practical anthropology. 7.
7. Vosylienė A. Magistro darbas. Mokinių, grįžusių iš užsienio, patirtis adaptuojantis bendrojo lavinimo mokykloje: teigiami ir neigiami išgyvenimai. 2008.